

УДК 343.222.2

К. М. Орбець,

канд. юрид. наук, асистент кафедри
кримінального права № 2
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КОРИСЛИВА МЕТА ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ВИДИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті проведено класифікацію корисливих цілей злочину. З'ясовано зміст їх різновидів. Установлено, що корислива мета злочину може набувати різного кримінально-правового значення й неоднозначно впливає на суспільну небезпечність вчиненого діяння.

***Ключові слова:** суб'єктивна сторона злочину, мета злочину, користь, нажива, умисел.*

Комплексне дослідження проблематики кримінального правопорушення охоплює встановлення не лише зовнішніх, об'єктивних ознак, а і психічного ставлення особи до вчинюваного нею діяння. Серед психічних явищ та процесів істотного кримінально-правового значення здатна набувати мета злочину, що є факультативною ознакою складу, проте нерідко впливає на суспільну небезпечність злочинного діяння.

При дослідженні мети злочину не слід ототожнювати її з метою людської поведінки взагалі. Якщо мета притаманна будь-якому акту свідомої і вольової поведінки особи, визначаючи його спрямованість, то мета злочину характеризує уявлення особи лише про бажаний суспільно небезпечний наслідок злочину, а тому може мати місце лише у злочинах, що вчиняються з прямим умислом¹. Мета людської поведінки ж може бути з'ясована завжди й у такому розумінні підлягає доказуванню у кожному кримінальному провадженні незалежно від форми вини особи у кримінальному правопорушенні (п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України).

¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 173, 174.

Серед цілей злочину однією з найпоширеніших є корислива мета, за якої особа прагне в той чи інший спосіб набути благ матеріального характеру для себе чи третіх осіб або уникнути небажаних витрат. Водночас зазначена проблематика є недостатньо дослідженою в літературі. Вельми дискусійним залишається питання про співвідношення користі, наживи, продажу тощо як цілей різних злочинів, які передбачені в Особливій частині Кримінального кодексу України (надалі – КК). Окремі аспекти мети злочину стали предметом досліджень Т. В. Корнякової, С. В. Крючек, Я. Г. Лизогуба, А. В. Савченка, І. В. Сингаївської та деяких інших науковців.

З огляду на зазначене вище завданням цієї статті є визначення співвідношення суміжних понять, що вживаються у КК для позначення корисливої мети злочину, у контексті встановлення найбільш поширених різновидів останньої.

Досліджуючи проблему детермінації злочинів проти довкілля, Т. В. Корнякова дійшла висновку, що при корисливій мотивації мета злочину може бути двох видів: а) пов'язана із забезпеченням елементарних матеріальних потреб та умов; б) мета збагачення, задоволення за рахунок цього завищених та надвисоких інтересів побутового комфорту, розваг, моди, прикрас, розкішного життя тощо².

З урахуванням цих висновків, результатів проведеного аналізу положень Особливої частини КК, а також матеріалів судової практики пропонуємо виокремлювати такі різновиди корисливої мети: 1) мету наживи; 2) мету споживання; 3) мету продажу (збуту); 4) іншу корисливу мету.

Офіційне визначення мети наживи відсутнє. Якщо звернутися до сучасних тлумачних словників, то в них під словом «нажива» в тому значенні, яке можна застосувати до мети злочину, розуміється «легке нетрудове збагачення; поступове збирання, нагромадження, набування матеріальних цінностей, майна,

² Корнякова Т. Детермінація злочинів проти довкілля / Т. Корнякова // Право України. – 2009. – № 7. – С. 82.

грошей і т. ін.»³. Переводячи ці ознаки у площину кримінального права, можна визначити наживу як таке збагачення, що є незаконним і досягається шляхом систематичного зайняття водним добувним промислом або одноразового, але пов'язаного з отриманням доходу у великих чи особливо великих розмірах.

Прагнення до цієї мети спонукають особу до систематичного вчинення злочинів, підштовхують до антисоціального способу життя, коли вчинювані злочини стають основним або навіть єдиним джерелом доходів, перетворюючись на промисел як множинність корисливих злочинів⁴.

У спеціальній науковій літературі чітке відмежування мети наживи від інших різновидів корисливої мети не проводиться. Часто дослідники обмежуються зауваженнями, що обов'язковою ознакою мети наживи є корисливість (Я. Г. Лизогуб)⁵; що мета наживи є крайньою формою егоїзму з приводу матеріальних благ (Б. С. Волков)⁶ та ін. Деякі автори навіть пропонують замінити всі існуючі в кримінальному законі терміни, що позначають корисливість, прагнення особи до отримання прибутку, доходу, наживи, винагороди тощо, єдиним всеохоплюючим поняттям «отримання матеріальної вигоди» (С. В. Крючек, І. В. Сингаївська)⁷ або «корисливий мотив», що за суттю буде означати і наявність корисливої мети, корисливої зацікавленості тощо (А. В. Савченко)⁸. Однак із доцільністю такої уніфікації важко погодитися,

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і го-лов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2007. – С. 715; Новий тлумачний словник української мови / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К. : Аконіт, 2007. – Т 2 : К–П. – С. 270.

⁴ Скворцова О. В. Юридичне значення «повторності» незаконної порубки лісу як кримінально караного діяння / О. В. Скворцова // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 436.

⁵ Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини : монографія / Я. Г. Лизогуб; МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; наук. ред. С. С. Яценко. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – С. 124.

⁶ Волков Б. С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Ка-зан. ун-та, 1982. – С. 45.

⁷ Крючек С. В. Прибуток, доход, нажива в кримінальному законодавстві / С. В. Крючек, І. В. Сингаївська // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства) : матер. наук.-практ. конф. 4–5 квітня 2003 р. – Львів : ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 90.

⁸ Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – С. 123.

адже конкретні різновиди корисливої мети та особливості корисливих мотивів можуть мати неоднакове кримінально-правове значення і по-різному впливати на суспільну небезпечність як самого злочинного діяння, так і особи, яка його вчинила.

Характерною особливістю мети наживи є те що, на відміну від мети споживання, прагнення до незаконного збагачення задовольняється не лише шляхом обернення винним матеріальних благ на свою користь або користь інших осіб, а й шляхом збуту певних предметів, завдяки якому особа отримує та, що найголовніше, *накопичує матеріальні блага* (гроші, предмети розкоші тощо), тобто незаконно збагачується.

Спираючись на зазначені положення, можна дійти висновку, що мета наживи підвищує суспільну небезпечність і самого злочинного діяння, і особи, яка його вчинила. Близькою до мети наживи є мета продажу (збуту) предметів злочину, оскільки її досягнення, як правило, супроводжується накопиченням матеріальних благ. Зазначені цілі виправдано визнаються ознаками основного або кваліфікованого складу низки злочинів: наприклад, усиновлення з *метою наживи* як форма експлуатації людини при торгівлі або іншій незаконній угоді щодо людини (примітка до ст. 149 КК); створення або утримання місць розпусти і звідництво, вчинені з *метою наживи* (ч. 2 ст. 302); незаконне виготовлення, зберігання або транспортування з *метою збуту* підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204); ввезення в Україну, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення порнографічних предметів з *метою збуту* чи розповсюдження (ч. 1 ст. 301) тощо. У деяких інших злочинах мету наживи також рекомендується закріпити як кваліфікуючу, наприклад, у багатьох злочинах проти довкілля, які супроводжуються вилученням ресурсів із природного середовища.

Через те, що йдеться про мету наживи, а не про її фактичне отримання, для кваліфікації злочину достатньо встановити наявність відповідного наміру

особи. Однак реалізація цієї мети може враховуватися при призначенні судом покарання винній особі.

Інший різновид корисливої мети злочину – мета споживання відповідних предметів злочину. Під терміном «споживання» потрібно розуміти слово, дієслівна форма якого – «споживати» – має широке значення «використовувати, витратити для задоволення яких-небудь потреб»⁹. Отже, йдеться саме про використання, а не збут продукції водних добувних промислів.

У свою чергу, ціль самого споживання при цьому може бути різною: харчування (як правило), лікування, корм худоби, підкорм рослин тощо. Кінцевою метою особи тут виступає використання предметів для задоволення особистих потреб суб'єкта та членів його сім'ї. У разі передачі продукції третім особам, воно має бути здійснене на безоплатній основі.

Мета споживання та інші різновиди корисливої мети, крім цілей наживи і збуту, не в усіх випадках виступають негативними характеристиками особи злочинця. За певних умов вони, навпаки, можуть свідчити про зниження ступеня суспільної небезпечності злочину та особи, яка його вчинила, наприклад, якщо природна потреба людини в їжі не була повністю задоволена внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин (п. 5 ч. 1 ст. 66 КК (зокрема, скрутного матеріального становища особи і її сім'ї)).

Отже, корислива мета, її окремі різновиди можуть мати суттєве кримінально-правове значення:

а) при визнанні діяння кримінальним правопорушенням (криміналізації) під час законотворчої діяльності та, відповідно, відмежуванні злочинної поведінки від незлочинної під час правозастосування;

б) для правильної кваліфікації злочину у випадках, коли така мета є ознакою основного або кваліфікованого складу злочину;

в) при розмежуванні суміжних злочинів між собою (наприклад, при розмежуванні незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання,

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – С. 1372.

перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених з метою збуту (ст. 307 КК) від таких самих дій без зазначеної мети (ст. 309));

г) при визначенні ступеня суспільної небезпечності діяння та особи, яка його вчинила, у правозастосовній діяльності, якщо мета злочину не є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину (зокрема, мета наживи завжди підвищує суспільну небезпечність, мета споживання за певних умов може вказувати на зниження небезпечності);

д) при постановленні судом вироку, призначенні покарання, його індивідуалізації, адже мета кримінального правопорушення входить в коло обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Проблематика класифікації цілей злочину потребує подальших комплексних наукових розробок.

Орбец К. Н. Корыстная цель преступления: понятие, основные виды и уголовно-правовое значение

В статье проведена классификация корыстных целей преступления, выявлено содержание их разновидностей. Установлено, что корыстная цель преступления может приобретать разное уголовно-правовое значение и неоднозначно влияет на общественную опасность совершенного деяния.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, цель преступления, корысть, нажива, умысел.

Orobets K. M. Crime for mercenary purpose: definition, main types and criminal legal meaning

The article contains the classification of mercenary purposes of crimes and reveals the content of their types. It is found that the mercenary purpose of crime can take on different criminal legal significance and influences ambiguously the social danger of the offense committed.

Key words: mental element of crime, purpose of crime, mercenary, gain, intent.